

آداب و رسوم ترکمن‌ها در ایام ماه مبارک رمضان

آخوند عبدالهی میرزاعلی (مذهب: حنفی - استان گلستان)^۱

چکیده

این مقاله، پژوهشی است در آداب و رسوم ترکمن‌ها در ماه مبارک رمضان، به همین دلیل نویسنده بر آن است تا با گفت‌وگوی صمیمی با بزرگان و ریش‌سفیدان محلی به بیان آداب و رسوم ترکمن‌ها در ماه رمضان و دعاهای مخصوص و اعمال خاص این ماه در نزد مسلمانان حنفی مذهب ترکمنی بپردازد. واژگان کلیدی: روزه، آداب و رسوم، ترکمن‌ها، رمضان.

مقدمه

«يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
ای کسانی که ایمان آورده‌اید بر شما روزه واجب شده است همان طور که بر کسانی که قبل از شما بودند واجب گشته بود تا پرهیزگار شوید»^۲.

به استناد آیه مذکور از قرآن کریم معلوم می‌شود که روزه گرفتن برای هر مسلمانی اعم از زن و مرد واجب است.

آمدن ماه مبارک رمضان در میان ترکمن‌ها همواره از شور و شوق خاصی برخوردار بوده و در آن ماه رحمت و مغفرت، همه مردم ترکمن بنا به فرمایش پیامبر عظیم‌الشان حضرت محمد مصطفی (ص) «صُومُوا لِرُؤْيَيْهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَيْهِ» در روز آخر ماه مبارک شعبان پس از غروب آفتاب از کوچک و بزرگ، مرد و زن به اتفاق همدیگر برای رؤیت هلال ماه مبارک رمضان از خانه و منزل خود بیرون می‌آیند و دیدگان خود را به نقطه رؤیت آن معطوف می‌دارند تا بتوانند ثوابی را که با رؤیت ماه شامل حال یک انسان می‌شود از آن مستفیض و بهره‌مند شوند زیرا که همت گماردن برای رؤیت هلال ماه، ثواب زیادی دارد.

روزه گرفتن با رؤیت ماه، همراه می‌باشد و گاهی احتمال دارد در روز بیست و نهم شعبان المبارک به خاطر نامساعد بودن وضعیت جوی رؤیت ماه مقدور و ممکن نباشد در این گونه اوقات اگر خبری از مناطق

دعای بعد از نماز تراویح

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ سَيِّدَنَا وَ مَوْلَانَا مُحَمَّدٍ وَ عَلَيَّ
 آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَ سَلِّمْ ، اللَّهُمَّ زَيِّنَا بِهِ زِينَتِ
 الْإِيمَانِ وَ شَرِّفْنَا بِشِرَافِهِ الْهِدَايَةِ وَ الْعِرْفَانِ وَ
 أَكْرَمْنَا بِهِ صِيَامَ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ ارْزُقْنَا الْجَنَّةَ وَ
 تَقَبَّلْ مِنَّا تَرَاوِيحَنَا وَ تَسَابِيحَنَا يَا حَنَّانُ بِفَضْلِكَ
 وَ جُودِكَ يَا مَنَّانُ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ»
 بعد از این دعا آیات کریمه زیر توسط قاری قرآن
 خوانده می شود:

«شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى
 لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ
 مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى
 سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَ لَا
 يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَ لَتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَ لَتُكَبِّرُوا اللَّهَ
 عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ»^۳

در ماه مبارک رمضان در بعضی از مساجد محل
 در نمازهای تراویح مراسم ختم قرآن برگزار می شود که
 ترتیب آن نیز مثل نمازهای تراویح است با این تفاوت

دیگر توسط ائمه جمعه و جماعات دال بر رؤیت ماه
 مخابره شود همان شب سحری بیدار می شوند و اگر
 رؤیت ماه به خاطر وضعیت جوی ممکن نباشد و از
 مناطق دیگر خبری از رؤیت ماه نرسد بعد از تکمیل
 سی روز ماه شعبان، روزه گرفته می شود.

پس از اثبات رؤیت ماه و انتشار خبر آن توسط ائمه
 جمعه و جماعات در سطح منطقه و یا از طریق صدا و
 سیما، همه ائمه جمعه و جماعت بعد از نماز عشاء، نماز
 تراویح را که در مجموع بیست رکعت است (ده رکعت
 نماز دو رکعتی غیر از نماز عشاء) در سی شب از شبهای
 ماه مبارک رمضان در مساجد محل برگزار می کنند که
 در هر چهار رکعت نماز تراویح جهت تنفس نمازگزاران
 سه بار دعای ذیل توسط یکی از قاریان قرائت می شود:

«سُبْحَانَ ذِي الْمُلْكِ وَالْمَلَكُوتِ سُبْحَانَ ذِي
 الْعِزَّةِ وَ الْعَظْمَةِ وَ الْقُدْرَةِ وَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْجَبْرُوتِ
 سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْحَيِّ الَّذِي لَا يَنَامُ وَ لَا يَمُوتُ
 سُبْحَانَ قُدُّوسٍ رَبَّنَا وَ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَ الرُّوحِ لَا إِلَهَ
 إِلَّا اللَّهُ وَ نَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَ نَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ»

که به جای سوره‌هایی از سی جزء قرآن همه قرآن را به پنج یا شش بخش تقسیم می‌کنند و در طول پنج یا شش شب همچون نماز تراویح در بیست رکعت به جای می‌آورند البته قرائت قرآن در این شب‌ها در نماز تراویح توسط قاریان و حافظان حاذق منطقه صورت می‌گیرد که غالباً دو نفره یا سه نفره می‌باشد.

در ایام رمضان در بین ترکمن‌ها رسم است که حتی الامکان نماز خود را در مساجد محل برگزار نمایند چون اجر و ثواب نماز جماعت در آن ماه به مراتب بیشتر از سایر ماه‌هاست. آنچه که در این ایام در بین ترکمن‌ها بیشتر چشم‌گیر است حضور گسترده نوجوانان و جوانانی است که با ندای اولین بانگ اذان با کلاه‌های سفید در صحن نماز حضور می‌یابند. از جلوه‌های دیگر این ماه در زمان افطاری است البته در بین ترکمن‌ها رسم است که هر روز چند خانواده برای افطاری صدقه‌های خود را که بیشتر غذای آبکی و خرما است به مساجد می‌آورند و پس از اذان مغرب تناول می‌کنند ضمناً در زمانی که صدقه‌ای آورده شود پس از غروب آفتاب مؤذن از بلندگو قبل از اقامه نماز کلمه «اغذ اچلی» یعنی زمان افطاری است را می‌گوید و پس از تناول صدقه، اذان گفته و نماز را به جا می‌آورند.

کلاس‌های قرائت قرآن، احکام و شریعت در این ماه پس از نماز عصر توسط ائمه جماعات برگزار می‌شود و در فواصل این ایام، اکثر جوانان قرآن را فرا می‌گیرند حتی پیرمردان نیز در این کلاس‌ها شرکت می‌کنند و راجع به نماز و قرآن و مسائل دینی سؤال می‌کنند و دوست دارند بیشتر با قرآن مأنوس شوند و از فیوضات آن در ماه مبارک رمضان بهره‌مند شوند. در بعضی از محلات ترکمن‌نشین، امام جماعت از طریق بلندگو به

پند و موعظه و نصیحت و تشریح مسائل دینی می‌پردازد و آنان را به انجام این فریضه الهی دعوت می‌کند و از آنان می‌خواهد که بیشتر در این ماه به عبادت و بندگی مشغول باشند و کمک و دستگیری از مستمندان را فراموش نکنند و از گناهان خود طلب استغفار کنند و روزه‌داران را افطاری دهند تا در روز قیامت از آتش جهنم مصون شده و از حوض کوثر بهره‌مند شوند. همچنین از موارد دیگری که لازم به ذکر است بیدار کردن اهالی محله در بعضی مناطق در موقع سحری است که این عمل هم توسط مؤذن محله از طریق بلندگو و یا توسط همسایگان صورت می‌گیرد تا همه بتوانند سحری به موقع بیدار شوند و در خواب نمانند. پس از تناول سحری همه با نیت «تَوَيْتُ أَنْ أَصُومَ صَوْمَ شَهْرِ رَمَضَانَ مِنَ الْفَجْرِ إِلَى الْمَغْرِبِ خَالِصاً لِلَّهِ تَعَالَى» روزه می‌گیرند. روزه‌ای که توأم با پرهیز از منکرات و لهو و لعب و دوری از تهمت و دروغ و چشم‌چرانی‌هاست و تلاش در وصل به خدا و کمک به مستمندان و شکر نعمت‌هاست.

مراسم شب چهاردهم

ترکمن‌ها در شب چهاردهم ماه مبارک رمضان مراسمی تحت عنوان «یا رمضان» دارند که به شکرانه نیمه شدن این ماه و نعمتی که از آن برخوردار بوده‌اند برگزار می‌کنند بدین ترتیب که بعد از نماز عشاء و تراویح گروهی از جوانان و نوجوانان به رهبری معمولاً پیش‌نماز مسجد بر در خانه‌ها می‌روند و رهبر این گروه اشعاری را در ستایش این ماه می‌خواند و دیگران «الله» می‌گویند صاحب خانه نیز مبلغی پول یا شیرینی می‌دهد که آخر سر بین گروه این مراسم تقسیم

می‌شود. پیام کلی «یا رمضان» این است که ماه نیمه شد همت کنید برای نیمه دیگر. ابیات ذیل از اشعار مربوط به «یا رمضان» است که سرگروه می‌خواند و دیگران نیز در پایان هر بخش، «الله» می‌گویند.

السلام عليك ياتان كيشي لِر

سلام بر کسانی که در حال استراحت هستند.

کرفیگینی کرفیگه غاتان کیشی لِر

و مژه بر مژه نهاده‌اند.

نماز اوقیب روزه توتان کیشی لِر

سلام بر نمازگزاران و روزه‌داران.

محمد امتینه یا شهر رمضان

سلام بر امت محمد(ص).

گروه: الله/آلاو

رمضان آیلا ری گلرده گچر

سر انجام ماه رمضان پایان خواهد یافت.

آیینگ اون دوردینه یالقیمین نچر

در شب چهارده همه جا روشن خواهد شد.

آطینی ایرلاب میناردا قاچار

و سوار بر اسب راهوار خواهد تاخت.

محمد امتینه یا شهر رمضان

سلام بر امت محمد(ص).

گروه: الله/آلاو

روزه توتمایانی نه ایلایارلار

با روزه‌خواران چه خواهند کرد؟

تاموغ نینگ اورتائیندا باغلا یارلار

آنان را در آتش جهنم گرفتار خواهند کرد.

یوزینه قارا چکیب داغلا یارلار

مهر سیاهی و سیاهکاری بر چهره‌شان خواهند زد.

محمد امتینه یا شهر رمضان

سلام بر امت محمد(ص).

گروه: الله/آلاو

مراسم شب قدر

ترکمن‌ها برای شب ۲۷ ماه مبارک رمضان احترام خاصی قائل هستند در این شب برای پذیرایی از میهمانان که به دیدار می‌آیند سفره‌های رنگین می‌چینند و به نام «قدر گیجه» (شب قدر) شادی می‌کنند چرا که معتقدند شب قدر شب نزول قرآن بر صاحب ختمی مرتبت برای هدایت بشر است. طبق آیه قرآن کریم عبادت در این شب بهتر از عبادت هزار ماه می‌باشد که در آن شب قدر نباشد؛ و علاوه بر آن به اعتقاد ترکمن‌ها حضرت خضر(ک) بر کسانی ظاهر می‌شود که نیکوکار هستند پس گروهی که خود را مستحق زیارت آن حضرت می‌دانند تا وقت سحری به دیدار اقوام و دوستان می‌روند تا شاید بخت بیدار دیدار آن یار آشنا را بشارت دهد ضمناً در این شب خانواده‌هایی که قصد ازدواج و وصلت دارند هدایا و نقل و شیرینی برای خانواده عروس می‌برند و این ایام را به آنان تبریک و شادباش می‌گویند و همچنین ترکمن‌ها عقیده دارند که پرداخت فطریه قبل از شب قدر ثواب بیشتری دارد اگر چه تا پایان ماه مهلت دارند. اهل سنت شب ۲۷ ماه مبارک رمضان را شب قدر می‌دانند به چند دلیل:

۱. مفسران اهل سنت کلمات سوره قدر را شمارش کردند و تعداد کلمات سوره قدر سی کلمه بوده و کلمه بیست و هفتم آن، که کلمه «هی» می‌باشد اشاره به شب قدر دارد.
۲. دیگر اینکه در همان سوره، کلمه «لیلۃ القدر»^۳ بار تکرار شده است که تعداد حرف‌های این کلمه ۹ حرف می‌باشد و تعداد تکرار کلمات (۳ بار)

ضربدر تعداد حروف (۹) باز هم می‌شود ۲۷ و این نشان از شب قدر بودن شب بیست و هفتم است؛ و علاوه بر این‌ها عارف نامی حضرت بایزید بسطامی نیز ۲ بار شب قدر را در خواب دیده است که هر دو بار شب بیست و هفتم بوده است بنا به همین دلایل مفسران اهل سنت شب بیست و هفتم را بر شب‌های فرد دیگر دهه آخر رمضان ترجیح داده‌اند.

اعتکاف

پیامبر گرامی اسلام در روایتی فرموده که شب قدر را شب‌های فرد، دهه آخر ماه مبارک رمضان بیابید بنا به همین روایت در اکثر مساجد اهل سنت امام جماعت محل یا یکی از صوفیان محل در ده روز یا حداقل سه روز آخر ماه رمضان را به اعتکاف می‌نشینند و در خانه خدا به عبادت و بندگی مشغول می‌شوند تا شب قدر را در خانه خدا با عبادت و بندگی بگذرانند.

روز کر

روز کر یعنی کنایه از خانه تکانی. ترکمن‌ها ۲ روز قبل از پایان ماه مبارک رمضان را، روز «کر» می‌دانند. در این روز زنان خانواده با کمک دختران و زنان همسایه و دوست و آشنا برای نظافت خانه، اعم از شست و شوی فرش‌ها، ظروف، لباس‌ها و خانه تکانی همت می‌گمارند تا به استقبال عید فطر بروند.

روز قوقن

زنان ترکمن یک روز قبل از عید فطر را روز قوقن می‌نامند. در این روز نان‌های روغنی (چافاتی) را با

کمک افراد خانواده می‌پزند و آن را بین همسایگان تقسیم می‌کنند.

روز عید سعید فطر

ترکمن‌ها در روز عید فطر (اول ماه شوال) مثل همه مسلمین روزه گرفتن را حرام می‌دانند. در این روز مردان در هر گروه سنی که نماز بر آن‌ها واجب شده است به عیدگاه می‌روند و در صفوف فشرده و منظم به سخنان و پند و اندرزهای واعظان گوش می‌دهند سپس به امامت امام جمعه شهر دو رکعت نماز عید فطر را می‌خوانند و بعد از نماز بلافاصله به بازدید اقوام و خویشاوندان و دوستان رفته و عید را تبریک می‌گویند. همچنین جهت زیارت و دعا برای گذشتگان و از دست رفتگان خود به قبرستان محل می‌روند و معمولاً خانواده نیز سفره‌های رنگینی را پهن می‌کنند تا از میهمانان عزیز پذیرایی کامل صورت پذیرد و اکثر خانواده‌ها مراسم صدقه دارند و جماعت مسجد محل و همسایگان و سایر میهمانان را جهت پذیرایی و صرف ناهار دعوت می‌نمایند.

پی‌نوشت:

۱. فوق لیسانس علوم قرآن و حدیث، امام جمعه آق‌قلا، مدیر و مدرس حوزه میرزا علی یلغی
۲. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۱۸۳
۳. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۱۸۵

منابع و مآخذ:

۱. قرآن کریم.
۲. احادیث و اقوال بزرگان دین.
۳. نگاهی به فرهنگ مادی و معنوی ترکمن‌ها، گنبد دردی اعظمی‌راد؛ مشهد: ۱۳۸۲.
۴. آداب و رسوم ترکمن‌ها، گرگان: انتشارات مختوم‌قلی فراغی، ۱۳۷۹.